

บัญชีครัวเรือน: เครื่องมือในการวางแผนการเงินส่วนบุคคลเพื่อจัดการหนี้สิน กรณีศึกษาชุมชนบ้านแม่ขี้มูก อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

Household Accounting: Personal Financial Planning Tools for Household's Debt
Management: A Case Study of Ban Mae Khimook Community, Mae Chaem District,
Chiang Mai Province

สวัสดี หากิน^{1*} เสธสุสุดา ปรีชานนท์¹

Sawad Hakin^{1*} Setasuda Prechanont¹

Corresponding author's E-mail: sawadhakin@gmail.com

(Received: September 25, 2020; Revised: November 20, 2020; Accepted: December 18, 2020)

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลทางเศรษฐกิจและสถานการณ์ในการจัดทำบัญชีครัวเรือนของชุมชนบ้านแม่ขี้มูก อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ และนำข้อมูลมาวางแผนการเงินส่วนบุคคลเพื่อเป็นแนวทางในการจัดการหนี้สิน เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมกับเกษตรกรจำนวน 18 ครอบครัว

ผลการวิจัยพบว่า หลังเลิกปลูกข้าวโพดแต่ละครอบครัวไม่มีรายได้หลักที่แน่นอน มีการประกอบอาชีพหลายด้าน สามารถชำระหนี้สินได้บ้างในจำนวนที่ไม่มาก ไม่มีการก่อหนี้เพิ่ม ส่วนใหญ่เคยได้รับความรู้และจัดทำบัญชีครัวเรือน แต่ปัจจุบันมีเพียง 6 ครอบครัวที่ยังคงจัดทำอยู่ สมาชิกตระหนักถึงประโยชน์ของการจดบันทึกและมีการบันทึกในช่วงแรก แต่ขาดความสม่ำเสมออีกทั้งขาดแรงจูงใจในการบันทึกทำให้ละเลยที่จะบันทึกอย่างต่อเนื่อง การวางแผนการเงินส่วนบุคคลได้กำหนดเป้าหมายที่เหมือนกันคือ การลดหนี้สิน ไม่ก่อหนี้ใหม่ วางแผนเพิ่มรายได้และลดรายจ่าย โดยการใช้พื้นที่เกษตร เลี้ยงสัตว์ และปลูกพืชเพื่อบริโภคในครอบครัวและขาย ทำของใช้อุปโภคใช้เอง ทอผ้าจากประยุกต์ ออมเงินเพื่อชำระหนี้ แต่จะไม่กู้เงินจากแหล่งอื่นเพื่อชำระหนี้

คำสำคัญ: บัญชีครัวเรือน การวางแผนการเงินส่วนบุคคล บ้านแม่ขี้มูก

Abstract

The purposes of this research were to study the basic economic information and current household accounting situations of Ban Mae Khimook Community, Mae Chaem District, Chiang Mai Province. The information obtained will be used to build a personal financial plan to decrease household debts. The research conducted using participatory action research (PAR) with 18 volunteer local farmers.

The result showed that after the locals stopped planting corns, they lost their permanent source of income, which made them work many jobs. Some households were able to pay off their debts only in small amount. There were no increase in debt. Most have been informed about utilizing household accounting, however, only six families followed it. Although the locals were aware of the benefits of recording their transactions, the lack of incentive led to inconsistency. With this, a personal financial planning enabled the

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาการบัญชี คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา เชียงใหม่

¹ Lecturers, Department of Accounting, Faculty of Business Administration and Liberal Arts, Rajamangala University of Technology Lanna Chiang Mai

locals to set up financial goals such as reducing debt while refraining from creating new one, reducing expenses while increasing their revenue by using their lands for livestock farming and agriculture for consumption and sell the surpluses. They also made their own consumer goods for use, modified the Jok-weaving technique to other products. The community plans to save money to pay off debts and not requests for more loans to pay previous debts.

Keywords: household accounting, personal financial planning, Ban Mae Khimook community

ความเป็นมาของปัญหา

อำเภอแม่แจ่ม มีลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นป่าและภูเขาสูงชัน พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติแม่แจ่ม (ตามกฎกระทรวง ฉบับที่ 712 พ.ศ. 2517) จากข้อมูลสำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่พบว่าช่วง 10 ปีที่ผ่านมา ผืนป่าต้นน้ำแม่แจ่มถูกแปรสภาพเป็นพื้นที่ทำกินมากขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่จะถูกแปรสภาพเป็นไร่ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ในปี พ.ศ. 2557 ราคาข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ตกต่ำ เกษตรกรบางส่วนหันมาปลูกพืชชนิดอื่นทดแทน เช่น ยางพารา พักทอง หอมแดง และกะหล่ำปลี เป็นต้น อนึ่งการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เป็นปัจจัยที่สำคัญของปัญหาหมอกควันและปัญหาสุขภาพอันเนื่องมาจากการเผาไร่เพื่อเตรียมพื้นที่ปลูกและยังพบปัญหาน้ำดินถูกชะล้างลงสู่ที่ต่ำจนทำให้แม่น้ำ ลำห้วย ตื้นเขิน ปัญหาดินถล่ม ปัญหาขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้ง แหล่งน้ำตื้นเขิน น้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก น้ำประปาไม่มีคุณภาพและไม่เพียงพอต่อความต้องการของประชาชน และปัญหาการจัดการน้ำ ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้เห็นว่า พื้นที่อำเภอแม่แจ่ม เป็นหนึ่งตัวอย่างของพื้นที่ซึ่งได้รับผลกระทบจากการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว เช่น ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ กะหล่ำปลี และพักทอง เป็นต้น ส่งผลให้พื้นที่ป่าไม้ลดลงจากการเปลี่ยนเป็นพื้นที่โล่งเพื่อเป็นแปลงเกษตร (สมเกียรติ มีธรรม, 2558)

ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา มีหน่วยงานของรัฐและองค์กรภาคประชาสังคม ได้เข้าร่วมแก้ปัญหา

ดังกล่าวในพื้นที่ ในประเด็นที่หลากหลาย เช่น การจัดตั้งกองทุนเพื่อพัฒนาพื้นที่ โครงการพัฒนาและงานวิจัยด้านต่างๆ ประกอบด้วย โครงการปลูกป่า 3 อย่าง เพื่อประโยชน์ 4 อย่าง เกษตรอินทรีย์ การแปรรูปไม้จากสวนป่าเศรษฐกิจชุมชน การจัดการพลังงานทดแทนและการแปรรูปผลิตภัณฑ์ชุมชนให้มาตรฐาน เป็นต้น ซึ่งโครงการต่างๆ ได้น้อมนำแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 มาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหา เป้าหมายเพื่อให้ชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นสามารถพึ่งพาตัวเองได้รวมถึงการพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นจนเกิดความยั่งยืน (สำนักงานข้าหลวง, 2562)

หมู่บ้านแม่ขี้มูก ตำบลบ้านทับ เป็นหนึ่งในพื้นที่ต้นแบบที่ได้รับการพัฒนาจากโครงการต่างๆ ข้างต้น ชุมชนนี้ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่สูงลาดเชิงเขาของอำเภอแม่แจ่ม ซึ่งก่อนหน้าที่จะเข้าร่วมโครงการ คนในชุมชนส่วนใหญ่ทำการเกษตรเชิงเดี่ยวเพื่อหาเลี้ยงชีพ (ศูนย์การเรียนรู้วิถีชีวิตตามศาสตร์พระราชา หมู่บ้านสองธาร, 2561) มีการขยายพื้นที่ทำการเกษตรเข้าไปในพื้นที่ป่าต้นน้ำอย่างต่อเนื่อง ไม่มีการจัดการพื้นที่หลังการเพาะปลูกอย่างเหมาะสมจึงส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม นอกจากนั้นการจัดการด้านเศรษฐกิจศาสตร์ครัวเรือนที่ยังไม่ดีพอ ทำให้เกิดภาระหนี้สินครัวเรือนค่อนข้างสูง จากการสำรวจข้อมูลของมูลนิธินวัตกรรมเกษตรอินทรีย์ไทย เมื่อเดือนเมษายน 2561 พบว่า มีจำนวนหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนประมาณ

889,000 บาท (มูลนิธินวัตกรรมเกษตรอินทรีย์ไทย, 2561)

การจัดทำบัญชีครัวเรือน เป็นการนำหลักการบัญชีอย่างง่ายมาประยุกต์เพื่อเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการขับเคลื่อนแนวทางการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยเป็นการบันทึกรายได้และรายจ่ายส่วนบุคคลและครอบครัว รายได้และรายจ่ายที่เป็นต้นทุนในการผลิตเพื่อให้ทราบถึงผลกำไรหรือขาดทุนจากการผลิตนั้น เมื่อทราบถึงรายได้และค่าใช้จ่ายของตนและครอบครัวหรือผลกำไรขาดทุนจากการผลิตก็จะสามารถนำข้อมูลที่บันทึกมาวางแผนทางการเงินได้อย่างรอบคอบ เช่นการวางแผนเกี่ยวกับรายได้ วางแผนลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นทำให้เกิดการประหยัดและการออม ซึ่งสามารถแก้ไขปัญหาหนี้สินได้อย่างยั่งยืน (ภัทรา เรื่องสินภิญญา, 2554) ซึ่งตลอดระยะเวลาที่มีหน่วยงานต่างๆ เข้าไปรวมแก้ปัญหาและดำเนินโครงการเพื่อช่วยฟื้นฟูระบบนิเวศของชุมชนบ้านแม่ชีมูกนั้น ได้มีหลายหน่วยงานเข้าไปให้ความรู้และส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนจัดทำบัญชีครัวเรือนและมีการทดลองปฏิบัติ แต่ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร อย่างไรก็ตาม ยังมีบางครอบครัวในชุมชนบ้านแม่ชีมูกที่ยังบันทึกบัญชีครัวเรือนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเพียงพอที่จะนำข้อมูลมาใช้ในการวางแผนการเงินส่วนบุคคลเพื่อเป็นแนวทางต้นแบบในการจัดการหนี้สินของชุมชนนี้

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาข้อมูลทางเศรษฐกิจเบื้องต้นของชุมชนและสถานการณ์ปัจจุบันในการจัดทำบัญชีครัวเรือนของชุมชนบ้านแม่ชีมูก และนำข้อมูลจากบัญชีครัวเรือนมาวางแผนการเงินส่วนบุคคลเพื่อเป็นแนวทางต้นแบบในการจัดการหนี้สินให้แก่สมาชิกในชุมชนบ้านแม่ชีมูก

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประเภทของการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยดำเนินการวิจัยตั้งแต่เดือนธันวาคม 2561 ถึงเดือนพฤศจิกายน 2562 พื้นที่ในการดำเนินงานวิจัยคือหมู่บ้านแม่ชีมูก ตำบลบ้านทับ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

2. ประชากร

ประชากรในการศึกษาคือเกษตรกรในชุมชนที่เข้าร่วมโครงการฟื้นฟูระบบนิเวศของชุมชนและเป็นสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนจำนวน 18 ครอบครัว โดยเก็บข้อมูลจากประชากรทั้งหมด

3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลประกอบด้วย การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่มย่อย และการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ

4. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

4.1 ศึกษาข้อมูลทางเศรษฐกิจเบื้องต้นของชุมชน และสถานการณ์ปัจจุบันในการจัดทำบัญชีครัวเรือน โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก

4.2 การเก็บข้อมูลจากบัญชีครัวเรือนโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มย่อย เพื่อสรุปเป็นงบการเงินส่วนบุคคล

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

5.1 วิเคราะห์ข้อมูลทางเศรษฐกิจเบื้องต้นของชุมชนและสถานการณ์ปัจจุบันในการจัดทำบัญชีครัวเรือน โดยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive analysis) ในรูปแบบร้อยละและค่าเฉลี่ย

5.2 วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากบัญชีครัวเรือนเพื่อจัดทำงบการเงินส่วนบุคคล แล้วนำข้อมูลมาสังเคราะห์และสรุปผลร่วมกับสถานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวเพื่อวางแผนการเงินส่วนบุคคล

5.3 นำเสนอต้นแบบแผนการเงินส่วนบุคคล โดยการการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อเป็นการสร้างแรงจูงใจและแสดงให้เห็นถึงประโยชน์เชิงประจักษ์ของการนำข้อมูลจากบัญชีครัวเรือนไปใช้วางแผนทางการเงินเพื่อลดภาระหนี้สินต่อสมาชิกในชุมชน

ผลการวิจัย

1. ข้อมูลทางเศรษฐกิจเบื้องต้น และสถานการณ์ปัจจุบันในการจัดทำบัญชีครัวเรือนของชุมชน

ข้อมูลทั่วไป ผู้รับการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่มีอายุมากกว่า 60 ปี มีจำนวน 10 คน คิดเป็นร้อยละ 55.50 รองลงมาคือ ช่วงอายุ 51-60 ปี มีจำนวน 7 คน คิดเป็นร้อยละ 38.90 และช่วงอายุ 31-40 ปี มีคนเดียว คิดเป็นร้อยละ 5.60

จำนวนสมาชิกในครอบครัวที่อยู่อาศัยรวมกันในปัจจุบัน ส่วนใหญ่จะมีจำนวนสมาชิกเพียง 2 คน มีจำนวน 5 ครอบครัว คิดเป็นร้อยละ 27.80 รองลงมาคือ ครอบครัวที่มีจำนวนสมาชิก 3 และ 5 คน มีจำนวน 4 ครอบครัวเท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 22.20 น้อยที่สุดคืออยู่คนเดียว มี 1 ครอบครัว คิดเป็นร้อยละ 5.60

การประกอบอาชีพ หลังจากเลิกปลูกข้าวโพดแต่ละครอบครัวไม่มีรายได้หลักที่แน่นอนเหมือนเดิม แต่จะมีการประกอบอาชีพหลายด้าน โดยอาชีพที่ทำมากที่สุดคือการทำสวนกล้วย จำนวน 17 ครัวเรือนคิดเป็นร้อยละ 94.40 รองลงมาคือ การทอดผ้า มีจำนวน 13 ครัวเรือนคิดเป็นร้อยละ 72.20 และยังมีการทำอาชีพอย่างอื่นที่ยังไม่มีรายได้เข้ามาในครอบครัว เช่น การเลี้ยงวัว หมู ไก่ ในชุมชนมีการทำนาจำนวน 8 ครอบครัว คิดเป็นร้อยละ 44.40 แต่ทั้งหมดเป็นการปลูกเพื่อบริโภคเอง เช่นเดียวกับการปลูกผัก ซึ่งได้แก่ พริก มะเขือ ชะอม กระหล่ำ ถั่วลาย ตะไคร้ ผักกาด ผักบุ้ง

ถั่วฝักยาว กระเพรา สะระแหน่ และต้นหอม ทั้งหมดนี้เป็นสวนครัวที่ปลูกเพื่อบริโภคเอง

รายได้ของชุมชน อาชีพที่สร้างรายได้ให้กับมากที่สุดคือ การทอดผ้า รองลงมาคือ รายได้จากการรับจ้าง และ น้อยที่สุดคือรายได้จากการทำสวนกล้วย โดยรายได้เฉลี่ยต่อครอบครัวคือ 4,689 บาทต่อเดือน

หนี้สินของชุมชน ชุมชนนี้มีหนี้สินรวมกันทั้งหมด 10,288,500 บาท และมี 2 ครอบครัวที่ไม่มีหนี้สิน โดยจะมีการกู้ยืมจากธนาคารออมสินมากที่สุด มียอดหนี้ทั้งหมด 5,548,500 บาทคิดเป็นร้อยละ 53.90 รองลงมาคือ การกู้ยืมจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร จำนวน 3,180,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 30.90 โดยหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนเท่ากับ 643,031.25 บาทหนี้สิน โดยครอบครัวที่มีหนี้มากที่สุดมีจำนวน 1,090,000 บาท โดยต้นเหตุของหนี้สินมาจากการทำการเกษตร การศึกษาของบุตร ต่อเติมบ้าน และซื้อรถยนต์ โดยหนี้สินส่วนใหญ่เป็นการกู้ต่อเนื่องและเพิ่มขึ้นในทุกปี ความสามารถในการชำระหนี้ขึ้นอยู่กับราคาพืชผลทางการเกษตร ถ้าปีใดราคาตกต่ำเมื่อเก็บเกี่ยวแล้วขายออกไป มีเงินเหลือน้อย ทำให้มีการกู้ยืมเพิ่มขึ้น เพราะต้องกู้หนี้สินใหม่ไปชำระหนี้สินเดิม ซึ่งการกู้ยืมจะเป็นการกู้ยืมจะสถาบันการเงินในระบบ

การออมของชุมชน ชุมชนนี้มีเงินฝากรวมกันทั้งหมด 249,500 บาท โดยจะมีการฝากที่กองทุนหมู่บ้านสถาบันการเงินชุมชนมากที่สุด มียอดเงินฝากทั้งหมด 198,300 บาทคิดเป็นร้อยละ 79.50 โดยลักษณะเงินฝากเป็นเงินออมสัจจะซึ่งเป็นไปตามเงื่อนไขของสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน สถาบันการเงินชุมชน รองลงมาคือ การฝากที่ธนาคารออมสิน จำนวน 27,200 บาท คิดเป็นร้อยละ 10.90 โดยมียอดเงินฝากเฉลี่ยต่อครัวเรือนเท่ากับ 14,676.50 บาท โดยมีเพียงครอบครัวเดียวที่ไม่มีเงินฝาก

สถานการณ์และปัญหาในการจัดทำบัญชีครัวเรือน สมาชิกส่วนใหญ่ในชุมชนเคยได้รับความรู้และมีการจัดทำบัญชีครัวเรือนถึง 16 ครอบครัว ส่วนอีก 2 ครอบครัว ไม่เคยทำบัญชีครัวเรือนเป็นเพราะเขียนหนังสือไม่ได้ ปัจจุบันมีเพียง 6 ครอบครัว ที่ยังคงทำบัญชีครัวเรือนอยู่ คิดเป็นร้อยละ 33.30 ที่เหลืออีก 10 ครอบครัว ไม่ได้จัดทำบัญชีครัวเรือนแล้ว สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่ตระหนักถึงประโยชน์ของการจดบันทึก และมีการบันทึกในช่วงแรก แต่ขาดความสม่ำเสมอทำให้ละเลยที่จะบันทึกอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งขาดแรงจูงใจในการบันทึกเนื่องจากหมดกำลังใจเพราะยังไม่เห็นรายได้หลักที่ชัดเจนและจากการสัมภาษณ์คุณสุริยนต์สูงคำ เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบโครงการวิจัยนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ซึ่งได้เข้าไปทำงานร่วมกับชุมชน พบว่า ปัญหาในการจัดทำบัญชีครัวเรือนของชุมชนประกอบด้วยหลายสาเหตุ เช่น รูปแบบของสมุดบัญชียากต่อการจดบันทึก ขนาดตัวหนังสือเล็กเกินไป สมาชิกในชุมชนขาดแรงจูงใจและไม่เห็นความสำคัญในการจัดทำ (สุริยนต์สูงคำ, 2562)

2. การเก็บข้อมูล รายรับ รายจ่าย ต้นทุน การประกอบอาชีพ หนี้สิน จากบัญชีครัวเรือน

ทีมวิจัยได้ร่วมกับสมาชิกในครอบครัวพิจารณาความถูกต้องของข้อมูลในสมุดบัญชีครัวเรือนของครอบครัวที่ปัจจุบันยังคงทำบัญชีครัวเรือน จำนวน 6 ครอบครัว พบว่า มีเพียง 2 ครอบครัวที่มีการบันทึกข้อมูลค่อนข้างสมบูรณ์ ซึ่งเมื่อพิจารณาข้อมูลแล้วสามารถนำมาสรุปและนำเสนอเป็นงบการเงินส่วนบุคคลได้ ดังนี้

ตารางที่ 1 งบการเงินส่วนบุคคล ครอบครัวที่ 1

รายการ	ม.ค. - ธ.ค. 2561	ม.ค. - ก.ค. 2562
รายรับ:		
ขายผลผลิตทางการเกษตร	79,620	11,890
เงินเดือน	52,800	50,000
ทอดผ้า	2,000	5,350
โสมสแตย์	6,200	-
ลูก/ ญาติ	7,000	-
เงินสนับสนุนจากรัฐ	21,965* ¹	1,300
ถอนเงิน/ ดอกเบี้ย	-	26,800
รับจ้าง / อื่นๆ	14,795	9,940
รวมรายรับ	184,380	105,280
รายจ่าย:		
ต้นทุนการประกอบอาชีพ	65,985* ²	10,505
ค่าสาธารณูปโภค	16,902	15,629
อาหาร/ของใช้	17,047	17,710
ให้ลูกหลาน/ห่วย	-	300
ทำบุญ	4,199	2,235
รวมรายจ่าย	104,133	46,379
รายรับสูงกว่ารายจ่าย	80,247	58,901
ชำระเงินกู้และดอกเบี้ย	71,721	39,846
เงินสดคงเหลือสุทธิ	8,526	19,055

*¹ ปี 2561 ได้รับเงินช่วยเหลือข้าวไร่จากรัฐบาล 18,900 บาท

*² ปี 2561 มีการลงทุนซื้อพันธุ์ลูกหมู และ วัว หนี้สิน ณ กันยายน 2562 มีจำนวน 1,298,768 บาท

ต้นเหตุของหนี้สิน: การเกษตรไร่ข้าวโพด ค่าการศึกษาของบุตร ต่อเติมบ้าน ซื้อมอเตอร์

สินทรัพย์ที่ก่อให้เกิดรายได้ในอนาคต: หมู วัว และที่ดินสำหรับการเพาะปลูก ปัจจุบันปลูกกล้วย ข้าว และผักอินทรีย์

การทำประกันชีวิต: ประกันทรัพย์สินมั่นคง ธนาคารออมสิน อายุ 5 ปี สมาชิกฌาปนกิจสงเคราะห์ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และประกันชีวิตของกองทุนหมู่บ้าน

ตารางที่ 2 งบการเงินส่วนบุคคล ครอบครัวที่ 2

รายการ	ธ.ค. 2561 - พ.ค. 2562
รายรับ:	
ขายผลิตผลทางการเกษตร	1,150
ทอดผ้า	13,830
โฮมสเตย์	16,100
ลูก/ญาติ	22,500
เงินสนับสนุนจากรัฐ	17,400
รับจ้าง	11,700
อื่นๆ	7,300
รวมรายรับ	89,980
รายจ่าย:	
ต้นทุนการประกอบอาชีพ	23,050
ค่าสาธารณูปโภค	8,080
อาหาร/ของใช้	17,710
ให้ลูกหลาน/ห่วย	4,890
ทำบุญ	1,250
รวมรายจ่าย	54,980
รายรับสูงกว่ารายจ่าย	35,000
ชำระดอกเบี้ย	2,000
เงินสดคงเหลือสุทธิ	33,000

หนี้สิน ณ ตุลาคม 2562 จำนวน ทั้งหมด 645,000 บาท

ต้นเหตุของหนี้สิน: ค่าการศึกษาของบุตร ต่อเติมบ้าน

สินทรัพย์ที่ก่อให้เกิดรายได้ในอนาคต: ไร่ และที่ดินสำหรับการเพาะปลูก ปัจจุบันปลูกกล้วย ข้าว และผักอินทรีย์

การทำประกันชีวิต: ประกันทรัพย์สินมั่นคง ธนาคารออมสิน อายุ 5 ปี สมาชิกฌาปนกิจสงเคราะห์ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และประกันชีวิตของกองทุนหมู่บ้าน

3. การวิเคราะห์ข้อมูลจากงบการเงินส่วนบุคคลร่วมกับสถานะเศรษฐกิจของครอบครัว และวางแผนการเงิน

3.1 แผนการเงินส่วนบุคคลครอบครัวที่ 1

จากตารางที่ 1 งบการเงินส่วนบุคคล สามารถนำข้อมูลมาวางแผนทางการเงินได้ดังนี้

ประเมินสถานะทางการเงิน: รายรับของครอบครัวสูงกว่ารายจ่าย มีเงินสดคงเหลือ สามารถชำระหนี้สินได้ มีพื้นที่ทำการเกษตรเลี้ยงหมู ไร่ ภาระหนี้สินคงเหลือสูงมาก สมาชิกในครอบครัวอายุค่อนข้างมาก ทำให้เกิดความกังวลเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่ไม่แน่นอนในอนาคต ซึ่งอาจทำให้หนี้สินตกเป็นภาระของบุตร

กำหนดเป้าหมายทางการเงิน: ช่วง 3 ปี (พ.ศ. 2562-2565) ที่ได้รับการพักชำระหนี้ตามนโยบายของรัฐ

1) ชำระหนี้ในส่วนที่ไม่ได้รับการพักหนี้ให้ได้มากที่สุด

2) ออมเงินเพื่อเตรียมไปชำระหนี้สิน ส่วนที่ได้รับการพักชำระหนี้

3) ไม่ก่อหนี้สินเพิ่ม

กำหนดทางเลือก และวางแผน: โดยพิจารณาจากสถานะทางการเงิน ดังนี้

การเพิ่มรายได้

1) เพิ่มช่องทางของรายได้จากการเพาะพันธุ์ลูกหมูขาย ซึ่งเดิมเป็นการเลี้ยงหมูเนื้อ

2) ใช้พื้นที่ทำการเกษตรปลูก กล้วย ผักอินทรีย์ ซึ่งสามารถก่อให้เกิดรายได้แล้ว

3) การเลี้ยงวัวขาย ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากกรมปศุสัตว์

4) ร่วมกิจกรรมของชุมชนในการพัฒนาอาชีพ และสร้างรายได้ซึ่งได้รับการสนับสนุนจาก หน่วยงานต่างๆ ประกอบด้วย ผลิตภัณฑ์ผ้าทอตีนจกประยุกต์ พัฒนาผลิตภัณฑ์จากกากกล้วย เป็นต้น

การลดรายจ่าย

1) ปลุกข้าว ผัก เพื่อบริโภคในครอบครัว เพื่อลดรายจ่าย

2) ทำของใช้อุปโภคใช้เองในครอบครัว เช่น น้ำยาล้างจาน

3.2 แผนการเงินส่วนบุคคลครอบครัวที่ 2

จากตารางที่ 2 งบประมาณส่วนบุคคล สามารถนำข้อมูลมาวางแผนทางการเงินได้ดังนี้

ประเมินสถานะทางการเงิน: รายรับของครอบครัวสูงกว่ารายจ่าย ชำระหนี้สินสม่ำเสมอ ซึ่งส่วนใหญ่นุตรจะเป็นผู้ชำระหนี้สิน ไม่มีปัญหาเรื่องเงินสดขาดมือ มีพื้นที่ทำการเกษตร เลี้ยงวัว มีความรู้เรื่องการแปรรูปอาหาร ภาระหนี้สินคงเหลือสูงมากแต่เนื่องจากบุตรกำลังอยู่ในช่วงเริ่มต้นทำงานและกำลังสร้างครอบครัวทำให้ต้องมีการค่าใช้จ่ายส่วนตัวค่อนข้างสูง จึงอยากช่วยแบ่งเบาภาระดังกล่าว

กำหนดเป้าหมายทางการเงิน: ช่วง 3 ปี (พ.ศ. 2562-2565) ที่ได้รับการพักชำระหนี้ตามนโยบายของรัฐ

1) ชำระหนี้ในส่วนที่ไม่ได้รับการพักหนี้ให้ได้มากที่สุด

2) ออมเงินเพื่อเตรียมไปชำระหนี้สิน ส่วนที่ได้รับการพักชำระหนี้

3) ไม่ก่อหนี้สินเพิ่ม

กำหนดทางเลือก และวางแผน: โดยพิจารณาจากสถานะทางการเงิน ดังนี้

การเพิ่มรายได้

1) ใช้พื้นที่การเกษตร ปัจจุบันปลูกกล้วย ผักอินทรีย์ ซึ่งสามารถก่อให้เกิดรายได้แล้ว

2) เพิ่มช่องทางของรายได้จากการแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรเพื่อขาย เช่น กล้วยตาก แหนมเห็ด น้ำพริก

3) การเลี้ยงวัวขาย ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากกรมปศุสัตว์

4) ร่วมกิจกรรมของชุมชนในการพัฒนาอาชีพ และสร้างรายได้ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจาก หน่วยงานต่างๆ ประกอบด้วย ผลิตภัณฑ์ผ้าทอจากประยุกต์พัฒนาผลิตภัณฑ์จากกากกล้วย

การลดรายจ่าย ปลุกข้าว ผัก แปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรเพื่อบริโภคในครอบครัว เพื่อลดรายจ่าย

ทีมวิจัยได้แนะนำให้ทั้ง 2 ครอบครัวจัดบันทึกบัญชีครัวเรือนอย่างต่อเนื่อง เพื่อจะได้นำตัวเลขมาใช้ในการประเมินแผนการเงินที่วางแผนไว้ หากพบว่าไม่เป็นไปตามที่วางแผนไว้ ต้องมีการพิจารณาถึงปัจจัยที่ไม่สามารถเพิ่มรายได้และลดรายจ่ายได้ว่าเกิดจากสาเหตุอะไร ซึ่งจะได้ปรับปรุงได้ตรงจุดต่อไป

4. นำเสนอต้นแบบการวางแผนการเงินส่วนบุคคลเพื่อเป็นแนวทางในการจัดการหนี้สินให้แก่สมาชิกในชุมชน

ภาพที่ 1 ประชุมนำเสนอต้นแบบการวางแผนการเงินส่วนบุคคลเพื่อเป็นแนวทางในการจัดการหนี้สินให้แก่สมาชิกในชุมชน

จากภาพที่ 1 ทีมวิจัยได้นำเสนอต้นแบบแผนการเงินส่วนบุคคลของ 2 ครอบครัวต่อสมาชิกในชุมชน เพื่อเป็นการสร้างแรงจูงใจและแสดงให้เห็นถึงประโยชน์เชิงประจักษ์ของการนำข้อมูลจากบัญชีครัวเรือนไปใช้วางแผนทางการเงินได้ นอกจากนี้ได้ร่วมกันนำข้อมูลรายรับ-รายจ่าย ประจำเดือนที่เกิดขึ้นเป็นประจำของสมาชิกในชุมชนอีก 8 ครอบครัวซึ่งข้อมูลไม่ค่อยสมบูรณ์มาทดลองให้แต่ละครอบครัวใช้ข้อมูลดังกล่าวในการวางแผนการเงินส่วนบุคคล ซึ่งแผนทางการเงินที่ได้มีลักษณะคล้ายคลึงกัน สรุปได้ดังนี้

ประเมินสถานะทางการเงิน: รายรับสูงกว่ารายจ่าย จำนวน 5 ครอบครัว รายรับต่ำกว่ารายจ่ายจำนวน 3 ครอบครัว ซึ่งทำให้เงินสดประจำเดือนติดลบเงินใช้จ่ายประจำเดือนส่วนหนึ่งมาจากเงินเก็บที่ได้จากการขายวัว หมู ทุกครอบครัวสามารถชำระหนี้สินได้แต่จำนวนไม่มาก มี 7 ครอบครัวที่มีภาระหนี้สินคงเหลือสูงมาก มีเพียงครอบครัวเดียวที่มีภาระหนี้สินคงเหลือไม่มาก และมี 2 ครอบครัวที่มีภาระเพิ่มเติมเกี่ยวกับค่ารักษาพยาบาลของสมาชิกในครอบครัว

กำหนดเป้าหมายทางการเงิน: ทุกครอบครัวกำหนดเป้าหมายเหมือนกันคือ ต้องการลดหนี้สินและจะไม่ก่อหนี้ใหม่

กำหนดทางเลือก และวางแผน: แต่ละครอบครัวมีรายจ่ายในชีวิตประจำวันของ ตามวิถีชุมชนที่ค่อนข้างประหยัด มีการปลูกผักบริโภคในครัวเรือน จึงกำหนดทางเลือกในการเพิ่มรายได้ให้ครอบครัว ซึ่งประกอบด้วยใช้พื้นที่เกษตรปัจจุบันปลูก ข้าว ถั่ว ถั่วฝักอินทรีย์ทอดจากประยุต ออมเงินจากการขายวัว หมู เก็บไว้เพื่อชำระหนี้

อภิปรายผล

จากผลการดำเนินงานวิจัย สามารถออกแบบแผนการเงินส่วนบุคคลของครอบครัวต้นแบบ 2

ครอบครัว ซึ่งเป็นไปตาม แนวคิดเกี่ยวกับการวางแผนการเงินส่วนบุคคลของ ศิรินุช อินละคร (2548) ที่มีการประเมินสถานะทางการเงินของบุคคลในขณะนั้น กำหนดเป้าหมายทางการเงินอย่างชัดเจนคือ การลดภาระหนี้สินของครอบครัวและจะไม่ก่อหนี้เพิ่ม และมีการกำหนดทางเลือกเพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าวโดยการเพิ่มช่องทางรายได้และลดรายจ่ายของครัวเรือน โดยปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญของการจัดทำแผนการเงินส่วนบุคคลดังกล่าว คือข้อมูลที่ได้จากการบันทึกในบัญชีครัวเรือน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับบัญชีครัวเรือนของภทรา เรื่องสินภิญญา (2554) กล่าวไว้ว่าการจัดทำบัญชีครัวเรือน เป็นการนำหลักการบัญชีอย่างง่ายมาประยุกต์เพื่อเป็นเครื่องมือให้แต่ละครอบครัวทราบถึงรายได้และค่าใช้จ่ายของตนและครอบครัวสามารถนำข้อมูลที่บันทึกมาวางแผนทางการเงินได้อย่างรอบคอบ ทำให้เกิดการประหยัดและการออมซึ่งสามารถแก้ไขปัญหานี้สินได้อย่างยิ่งยืน และสอดคล้องกับการศึกษาการพัฒนาบัญชีครัวเรือนเพื่อการวางแผนการเงินส่วนบุคคลของชุมชนบ้านสันลมจอย ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ของนิศรา จันทรเจริญสุข (2556) ซึ่งพบว่า สามารถนำผลที่ได้บันทึกในสมุดบัญชีครัวเรือนมาวิเคราะห์วางแผนทางการเงินของครัวเรือน โดยผลจากประเมินสถานการณ์ทางการเงินในครัวเรือนปัจจุบัน พบว่ารายรับไม่เพียงพอกับรายจ่าย พบรายจ่ายที่ไม่จำเป็นมีการกำหนดเป้าหมายคือ เพิ่มรายได้ ลดค่าใช้จ่าย ลดหนี้และเพิ่มเงินออม และได้กำหนดทางเลือกที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายและปฏิบัติ

ครอบครัวในหมู่บ้านแม่ขี้มูกได้มีการวางแผนในการชำระหนี้ โดยการเพิ่มรายได้ ลดค่าใช้จ่าย และมีการออมเงิน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย การศึกษาการวางแผนชำระหนี้ของเกษตรกรรายย่อยด้วยบัญชีครัวเรือน กรณีศึกษา ลูกค้าเกษตรกรธนาคาร

เพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สาขาางหล่อ
อำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดหนองบัวลำภู ของณัฐภัทร
คำสิงห์วงศ์ และ สุภาภรณ์ พวงชมพู (2558) ซึ่งพบว่า
เกษตรกรมีการวางแผนชำระหนี้หลายลักษณะ
ประกอบด้วยการลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น วางแผนการ
ออมเงิน แต่ที่ไม่สอดคล้องกับงานวิจัยนี้คือ หนึ่งใน
การวางแผนชำระหนี้ของลูกค้าเกษตรกรธนาคารเพื่อ
การเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สาขาางหล่อ
อำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดหนองบัวลำภู คือการกู้เงิน
จากแหล่งกู้อื่น แต่จากการสัมภาษณ์ครอบครัว
ในหมู่บ้านแม่ขี้มูกไม่ต้องการที่จะมีการกู้เงินจากแหล่ง
กู้อื่น เนื่องจากที่ผ่านมาชาวบ้านเคยใช้วิธีนี้แต่ไม่ทำให้
หนี้สินลดลงได้

อย่างไรก็ตาม หลายครอบครัวในหมู่บ้านแม่ขี้มูก
ซึ่งเคยจดบันทึกบัญชีครัวเรือน แต่ปัจจุบันไม่ได้ทำแล้ว
ทั้งนี้เพราะขาดความสม่ำเสมอทำให้ละเลยที่จะบันทึก
อย่างต่อเนื่อง ยังไม่เห็นความสำคัญของการจัดทำบัญชี
ครัวเรือน อีกทั้งขาดแรงจูงใจในการบันทึกเนื่องจาก
หมดกำลังใจเพราะยังไม่เห็นรายได้ที่ชัดเจน ซึ่งเป็น
สาเหตุที่สอดคล้องกับการศึกษาหลายงานวิจัย เช่น
การศึกษาการวางแผนชำระหนี้ของเกษตรกรรายย่อย
ด้วยบัญชีครัวเรือน กรณีศึกษา ลูกค้าเกษตรกรธนาคาร
เพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สาขาางหล่อ
อำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดหนองบัวลำภู ของณัฐภัทร
คำสิงห์วงศ์ และสุภาภรณ์ พวงชมพู (2558) ซึ่งพบว่า
ปัญหาที่พบในการจัดทำบัญชีครัวเรือนคือ เกษตรกร
เห็นว่าการจัดทำบัญชีครัวเรือนทำให้เสียเวลาและ
มีความยุ่งยาก การบันทึกรายการไม่เป็นปัจจุบันและ
ไม่ตรงกับสภาพจริง และการศึกษาลักษณะองค์ความรู้
ทางการบัญชีครัวเรือนเปรียบเทียบระหว่างกลุ่ม
เกษตรกรที่สามารถจัดทำบัญชีครัวเรือนได้กับกลุ่มที่
ไม่สามารถจัดทำบัญชีครัวเรือนได้ของ สรียา
วิจิตรเสถียร (2559) พบว่าสาเหตุหนึ่งที่เกษตรกร

ไม่สามารถจัดทำบัญชีครัวเรือนได้นั้น คือ การไม่เห็น
ความสำคัญของการจัดทำบัญชีครัวเรือน และไม่มี
การฝึกปฏิบัติ และการศึกษาแนวทางการส่งเสริมศักยภาพ
การจัดทำบัญชีครัวเรือนที่เหมาะสมของชุมชน
สันลุมฉอย ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
ของสุภาภรณ์ วิริยกิจจำรูญ (2556) พบว่าหนึ่งใน
เหตุผลของการไม่ทำบัญชีครัวเรือนคือ ขาดแรงจูงใจใน
การจัดทำ และการศึกษาแนวทางการส่งเสริมศักยภาพ
การจัดทำบัญชีครัวเรือนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจ
พอเพียง ตำบลลำแดง อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา
ของลักขณา คำชู (2562) พบปัญหาและอุปสรรคในการ
จัดทำบัญชีครัวเรือนของประชาชนส่วนใหญ่ คือ
มีภารกิจที่ต้องรับผิดชอบมากทำให้ไม่สามารถจดบันทึก
ครัวเรือนได้ และไม่มีการบันทึกบัญชีครัวเรือนอย่าง
ต่อเนื่องและสม่ำเสมอ ทำให้ ไม่สามารถทราบข้อมูล
ทางการเงินได้อย่างแท้จริงและไม่สามารถวางแผน
ข้อมูลทางการเงินได้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ข้อมูลที่ได้จากการจดบัญชีครัวเรือน
ไม่เพียงแต่จะสามารถใช้ในการวางแผนการเงินส่วนบุคคลได้เท่านั้น หากมองในภาพใหญ่ของชุมชน ถ้ามี
การนำข้อมูลจากบัญชีครัวเรือนของทุกครอบครัวมา
ประมวลผลรวมกัน จะทำให้ทราบสถานการณ์ทาง
เศรษฐกิจของชุมชน ซึ่งอาจพบข้อมูลใหม่ที่สามารถใช้
ในการบริหารจัดการชุมชนได้ ดังนั้นหน่วยงานที่
เกี่ยวข้องและผู้นำชุมชนควรมีการส่งเสริมให้ทุก
ครัวเรือนเล็งเห็นประโยชน์และความสำคัญของการ
จัดทำบัญชีอย่างสม่ำเสมอ มีการสนับสนุนให้สมาชิกใน
ชุมชนตั้งเป้าหมายในการจัดทำบัญชีครัวเรือนที่จับต้อง
ได้และสามารถเห็นผลในระยะเวลาอันสั้น และควรมี

การติดตาม ช่วยเหลือ ให้คำปรึกษาในการจัดทำบัญชีครัวเรือนอย่างสม่ำเสมอ

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

อาจมีการเพิ่มแนวทางการนำข้อมูลในบัญชีครัวเรือนเพื่อการวางแผนอื่นๆ เช่น วางแผนการผลิตวิเคราะห์ต้นทุนในการประกอบอาชีพ และนำแนวทางในการใช้ข้อมูลจากบัญชีครัวเรือนในการวางแผน ไปปรับใช้กับชุมชนอื่นๆ

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนาที่ให้การสนับสนุนทุนในการวิจัยครั้งนี้ ขอขอบคุณผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชนที่ให้ความร่วมมือในการดำเนินโครงการงานวิจัย เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

เอกสารอ้างอิง

ณัฐภัทร คำสิงห์วงศ์ และ สุภาภรณ์ พวงชมพู. (2558). การวางแผนชำระหนี้ของเกษตรกรรายย่อย ด้วยบัญชีครัวเรือน กรณีศึกษา ลูกค้าเกษตรกรธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สาขาบางหล่อ อำเภอสว่างวีรกรรม จังหวัดหนองบัวลำภู. ใน สำนักงานบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, รายงานสืบเนื่องการประชุมสัมมนาวิชาการ นำเสนองานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ เครือข่ายบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏภาคเหนือ ครั้งที่ 15 (น.15-23). การประชุมสัมมนาวิชาการนำเสนองานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ เครือข่ายบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏภาคเหนือ ครั้งที่ 15, นครสวรรค์

นิศรา จันทร์เจริญสุข. (2556). การพัฒนาบัญชีครัวเรือนเพื่อการวางแผนการเงินส่วนบุคคลของชุมชนสันลมจอย ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. วารสารวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยนเรศวร, 6(2), 63-74.

ภัทรา เรืองสินัญญา. (2554). บัญชีครัวเรือน เรื่องใกล้ตัวที่ถูกมองข้าม. วารสารวิทยาการจัดการและสารสนเทศ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 7(1), 20-28.

มูลนิธินวัตกรรมเกษตรอินทรีย์ไทย. (2561). รายงานประจำปี. เชียงใหม่: มูลนิธิ.

ลักขณา ดำชู. (2562). แนวทางการส่งเสริมศักยภาพการจัดทำบัญชีครัวเรือนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลจำแดง อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา. ใน สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก, รายงานสืบเนื่องจากการประชุมสัมมนาทางวิชาการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก ครั้งที่ 12 (น.1009-1015). การประชุมสัมมนาวิชาการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก ครั้งที่ 12, ชลบุรี.

ศิริสุข อินละคร. (2548). การเงินส่วนบุคคล. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ศูนย์การเรียนรู้สิทธิกรรมธรรมชาติ ตามศาสตร์พระราชา หมู่บ้านสองธาร. (2561, 15 ธันวาคม). ข้อมูลบริบทชุมชนหมู่บ้านแม่ขี้มูก. เชียงใหม่: ศูนย์การเรียนรู้สิทธิกรรมธรรมชาติตามศาสตร์พระราชา หมู่บ้านสองธาร.

สมเกียรติ มีธรรม. (2558, 13 พฤษภาคม). ป่าไม้ที่ดินแม่แจ่ม: ปัญหา สาเหตุ ผลกระทบ และทางออก. สืบค้นจาก <https://www.landactionthai.org>

สรียา วิจิตรเสถียร. (2559). การพัฒนาประสิทธิภาพ
การจัดทำบัญชีครัวเรือนของเกษตรกร.
วารสารศรีนครินทร์วิโรฒ วิจัยและพัฒนา
(สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์), 8(16),
101-112.

สำนักข่าวอิศรา. (2562, 27 ตุลาคม). ข้าวโพดเลี้ยง
สัตว์-เผาไร่สู่การปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4
อย่าง บ้าน แม่ ช้าง. สืบค้นจาก [https://
www.isranews.org/thaireform/thaireform-
documentary/81916-for-81916.html](https://www.isranews.org/thaireform/thaireform-documentary/81916-for-81916.html)

สุภาภรณ์ วิริยกิจจำญ. (2556). รายงานวิจัยเรื่องแนว
ทางการส่งเสริมศักยภาพการจัดทำบัญชี
ครัวเรือนที่เหมาะสมของชุมชนสันลมจอย
ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
(รายงานการวิจัย). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัย
เทคโนโลยีราชมงคลล้านนา.

ผู้ให้สัมภาษณ์

สุริยนต์ สูงคำ. (2562, 15 มกราคม). เจ้าหน้าที่
ผู้รับผิดชอบโครงการวิจัยนวัตกรรมเพื่อ
การพัฒนาเชิงพื้นที่มหาวิทยาลัยเทคโนโลยี
ราชมงคลล้านนา. [สัมภาษณ์].